

С. Скубченко

ХРЕЩЕННЯ РУСИ – ДЖЕРЕЛО УКРАЇНИ ЯК НАЦІЇ

Melius est petere fontes, quam sectari rivulos
Краще шукати витoki, ніж прямувати за течією струмків

Сьогодні Україна, як ніколи, потребує самоідентифікувати себе не тільки в межах суто територіального характеру, а насамперед позначити себе у просторі інших держав як нація. Цьому аспекту є суттєве пояснення.

В умовах сучасного загальносвітового простору Україна, як ми бачимо, ще й досі не мислиться у свідомості багатьох її громадян цілковито як особиста Батьківщина, яку потрібно не тільки цінувати, а ще й любити. Беззаперечно, ми маємо закони, конституцію, механізми управління та інше, але, на превеликий жаль, не маємо тієї єдності, до якої прагнуть всі ті закони та статuti. Статут – одне, а суспільство – інше, хоча і суспільство без закону не може бути таким за своїм значенням.

Якщо декілька десятиріч назад ми бачили загальне бажання незалежності, то сьогодні можемо констатувати іншу картину, коли не без впливу політичної ситуації іноді на поверхню української ідеї вилазять навіть федеративні настрої. Чому перед нами постає така проблема, звідки її витoki, в чому шукати провини? Невже вичахло прагнення до свободи, не в Україні її вірних синів та доньок? Безумовно є, та часи вже не ті, коли боролися за ідею Тарас Шевченко, Іван Франко та Леся Українка. Різниця в тому, що тоді не було самостійної Держави та було прагнення духу, патріотизм, а сьогодні Держава територіально позначена, та чи є той дух? Напевно відповідна проблема повинна розглядатися в іншому ракурсі, потрібно визначити, що сьогодні затьмарює те шевченківське прагнення духу, що саме впливає на свідомість сучасного українця?

Порівняно з минулим, сучасне покоління живе у глобалізаційному та інтерактивному просторі, а тому як культура, так і людство в цілому опинилися в зовсім нових умовах життя. Більшість соціологів, а також політичних аналітиків визнають, що людство вступає в принципово нову епоху так званого постіндустріального суспільства, епоху постмодерна.

Таке існування може оцінюватися не безумовно, у нього є свої плюси та мінуси, проте перед Україною постає головне питання, яким чином зберегти самосвідомість Українця, не дати йому розчинитись у загальносвітовій американізації та європеїзації, не втратити цілісність та свій особливий менталітет, не допустити зміни психології на загальносоціальному рівні. Для цього існує єдиний вихід – відчутти себе нацією. Та що ж воно таке – нація, звідки вона веде свої корені, яким чином ми можемо позначити її межі, якими принципами вона керується? На всі ці питання відповіді повинно шукати, як не дивно, у Хрещенні Русі.

“Ніщо не буває настільки новим, як сива давнина”, – говорить народна мудрість, – тому, щоб зрозуміти, що коїться сьогодні, необхідно постійно використовувати досвід свого історичного минулого. Тільки тоді, коли воно цінується та аналізується суспільством, тільки тоді в останнього може бути нормальне, духовно здорове майбутнє.

Яку ж роль може відігравати, як може впливати на сучасність наше минуле? Багато хто знайомий зі сторінок історії з тим, як святий князь Володимир хрестив Русь. На цю тему існує велика кількість джерел та досліджень. А чи замислювалися ми над

іншим аспектом цієї великої події: як вона вплинула на свідомість суспільства свого часу і яку роль відіграла на весь подальший хід історії. Чому так відносно легко наші пращури погодилися відмовитися від своєї рідної, звичної язичницької віри й культури та прийняти чужу, незнайому? Чому саме християнська віра стала загальнонаціональною? Всі ці питання не марні, бо саме вони обумовлюють відповіді на особливості нашого східнослов'янського менталітету із самотутньою, не схожою ні на яку іншу цивілізацією.

Якщо поглянути на цю подію у площині лише суто історичного виміру, може здатися, що слов'яно-руське язичництво прийняло православну віру тільки з політично-стратегічних міркувань, бо вже не в змозі було боротися ні з однією з оточуючих її релігій: мусульманством болгар, іудейством хазар, католицизмом Заходу, ні тим більше з православ'ям греків. Беззаперечно, всі ці релігії, без сумніву, чинили на язичництво великий тиск, але це тільки зовнішня сторона [1, с. 14-45]. Якщо проаналізувати язичницькі вірування слов'ян, цілком очевидно, що поклоніння ідолам відбувалось не за своєю суттю. Іншою мовою, вклонялись ідолу не як божеству за своєю природою, а як метафізичному символу тієї чи іншої чесноти. Язичництво для наших пращурів – швидше система духовно-етичних понять, аніж релігія. В основі поклоніння були відтворюючі сили природи, які для руської людини суть благо, добро и красота. Обожнюється все, що пов'язане з добротою та благом, тому руська людина відчувала кровний зв'язок з язичницькими божествами, які втілювали добро. Вона вважала їх своїми пращурами [2, с. 48]. Пізніше у свідомості давньоруської людини вищі (моральні) сили висловлювались в уявленні про Рід. Це був не просто Бог, а скоріше ідея всесвіту, яка містила всі вищі і життєво важливі поняття існування руської людини. З ім'ям Роду пов'язане найширше коло понять і слів, в якому коренем є “рід”: природа, народжувати, уродилося, родина, народ, родичі. Таким чином, в народній свідомості рід, народ, родина, природа, врожай втілюються в єдиному символі. Уявлення про рід та пошана до нього збереглася й з прийняттям християнства, але вже в новому світлі [3, с. 48].

Тому коли на слов'янські землі прийшла нова віра, суспільство було майже готове прийняти нові для нього цінності, і хоча з одного боку деякі його верстви ще довго не бажали християнізуватися, в цілому була чітко позначена тенденція до загальної християнізації – це був незворотний шлях. Навіть у негативному факті ототожнення язичницьких свят з церковними можемо вгледіти і позитивний елемент: нові свята, які принесла з собою православна візантійська культура, не здавалися язичницьким слов'янам чужими і далекими, а близькими до свого духу і менталітету.

Водночас, з ускладненням соціальної структури суспільства та утворенням етнічно неоднорідної держави язичництво як релігійна система поступово ставало неспроможним ідеологічно обґрунтувати нову загальноідеологічну зміну, а тим більше об'єднати суспільство. В той час, коли влада і суспільство набували ранньофеодального характеру, духовні і моральні стосунки продовжували будуватись відповідно до родоплемінних. Спочатку Володимир намагався подолати це протиріччя в межах старої релігії. Наприклад, Володимирова реформа 980 року мала своїм завданням реорганізувати язичництво з метою надання йому більш широкого суспільно-політичного наголосу. Затвердження ж загальнооруського культу “дружинного бога” Перуна, першого серед збережених за реформою “ідолів”, повинно було посилити ідеї політичної централізації та цілісності держави, які могли б бути протиставленими традиціям племінного сепаратизму.

Проти київський князь дуже швидко відмовився від реформи, визнавши несумісність старої релігії з поставленими цілями, бо язичництво в першу чергу регулювало стосунки людини з природою, однак не регулювало їх з владою. Замало було просто

висунути на перший план тих язичницьких богів, які виконували “пріоритетні” соціальні функції. Це не могло бути підставою, на основі якої відбувся б перегляд усєї системи політичних вірувань й обрядів. Подібне реформування не перетворювало язичництво в соціальний інтегратор і регулятор громадських взаємостосунків, в якому мало потребу суспільство з язичницькою ідеологією. Язичество було позбавлене універсалізму, притаманного християнству, тому вибір пав саме на нього [4, с. 91-92].

Хоча, за думкою багатьох істориків, оповідання про те, що до Князя Володимира приходили послы, пропонуючи кожен свою віру, історично не досить достовірне. На погляд В.О. Карташева, “сам фон подій беззаперечно реалістичний...У цьому фольклорі, – продовжує професор, відбивається той складний факт, що таємничий і центральний пункт звернення самого Володимира до Христа не міг не спричинити для нього, як мудрого правителя, більшого і складного питання: яким чином, після всього періоду його язичницького божевілля, йому найбільш доцільно перевести в цю, ще вчора гноблену ним, віру, весь свій народ? Тут набувають сенс і складні переговори, і посольства” [5, с. 62]. Так чи інакше вибір Володимира був не безпідставний, а, більше того, з Провидіння Божого.

Затвердження християнства на Русі як державної релігії – подія великого історичного значення. Воно сприяло тому, що давньоруська держава зміцнила свої економічні, політичні, династичні й культурні зв'язки з Візантією та Західною Європою, пододала ізоляціонізм, викликаний віросповідальною неоднаковістю. Київська Русь стала християнською державою, інтегруючою в сім'ю християнських народів і держав. Ще більше значення християнство отримало для затвердження нової громадської системи. Прискорилось об'єднання місцевих, племінних утворень, що сприяло етнічній консолідації.

З Хрещення Русі починається історія руської культури. Прийняття хрещення від Візантії відразу визначило її історичну долю, її культурно-історичний шлях. “Хрещення було спонукою руського духа, – пише прот. Г. Флоровський, – закликком від “поетичної” мрійливості до духовної тверезості і роздумливості” [6, с. 4-5]. Без хрещення не було б розвитку ні на загальному, ні на індивідуальному рівні. Християнізація – не штучна подія 988 року, сконструйована безвихідною ситуацією, у якій опинилася язичницька еліта, а поступовий процес, що розпочався ще до Володимира [7, с. 350]. Язичницьке суспільство намагалось набути цивілізаційного характеру, та тільки християнство змогло сформувати та скерувати вірним шляхом цей процес.

Хоча слов'яни, за словами В.О. Ключевського, і були народом “не войовничим, не жорстоким, та м'яким” [8, с. 139], хоча й прагнули до добра, та поруч із християнською моральністю і культурно-історичним, майже тисячолітнім, досвідом їх язичницька духовно-етична система мала примітивний вигляд з обмеженими моральними поняттями. В основі відносин у давньоруському язичницькому суспільстві було право сильнішого. В народі панувала безсоромність, про яку, за виразом літописця, “не *лесть* *єсть* *и* *глаголати*” [5, с. 244-245]. Ніщо не може бути різкіше тієї протилежності, яку Церква внесла в коло морально несформованих, а подекуди й аморальних ідей руського язичника. Церква відкрила для нього поняття правди и Божественного закону, де на місце принципу безжалісного егоїзму поставила християнські принципи справедливості та любові. Проповіддю добра і справедливості Церква набула в подвигу святих найвищий авторитет, якому підкорилися різноманітні сфери народного та громадського життя Давньої Русі. Християнство сформувало особливий руський менталітет, підняло на більш високий рівень не тільки політичне становище вже сформованої на той час Київської Русі, а й вдосконалило законодавчу систему, завдяки чому на тлі загального розвитку стала поступово формуватися Православна східнослов'янська цивілізація [9, с. 211-215].

*Mens veritatur cum fortuna**Образ думок змінюється зі зміною становища*

Прийняття християнства від Візантії залучило Київську Русь до самого центру світової цивілізації того часу. Духовний та культурний зв'язок з державою, яка зберігала у своїх надрах плоди античної цивілізації, надала давньоруському суспільству багате джерело знань і просвіти. Кардинально змінилося навіть саме поняття про право та його витoki. По-новому стало визначатися положення державної та релігійної влади. Іншою мовою, з прийняттям Руссю християнства відкрилася нова сторінка в культурному, громадському та релігійному житті давньоруського народу. Київська Русь, яка довгий час була зашкарублюю в язичницькому невігластві і культурній відсталості, вийшла на широкий простір світової історії. Закликана княжою владою до співпраці, в громадському законодавстві та “устрої землі Руської”, Церква привнесла в життя всі ті тенденції, що облагороджують, які й тепер є беззаперечним доказом здійснення нею свого громадського покликання [10, с. 58].

Першочерговим завданням Руської Церкви у сфері законодавства було влаштування давньоруської сім'ї на новому рівні. Підлегле дохристиянське становище жінки було перепоною для затвердження християнських устоїв сімейного життя [11, с. 73]. В боротьбі з упередженнями руських людей проти особистих прав жінки Церква внесла в законодавство про шлюб і сім'ю низку вагомих постанов. Насамперед виявила людське достоїнство жінки, заборонивши язичницьке право “умикати” жінок і замінивши його вільним договором, який закріплювався зарученням. На шляху до перебудови старого укладу життя було те, що Церква знищила багатоженство і взялася за устрій становища жінки як матері згідно з духом християнської сім'ї. Таким чином, Церква суттєво сприяла підвищенню жінки як повноправної особистості [5, с. 249-251], тим самим облагороджуючи моральну атмосферу всього сімейного укладу життя, яке одержало перемогу “над відживаючим родовим ладом з його язичництвом” [12, с. 32].

За порівняно короткий початковий Київський період свого існування Церква зуміла не тільки запровадити в громадське законодавство декілька позитивних норм, а й послабити і переробити згідно із своїм духом негативні постанови руського права, що міцно зрослися з підвалинами державного та громадського життя. Церква вела боротьбу проти темних явищ громадського життя, підкреслюючи рівноправність всіх людей перед Богом.

Влаштування Церкви супроводжувалося поширенням просвіти. Це було не випадковим явищем впливу Церкви на становище давньоруського суспільства. Сам святий князь Володимир, запроваджуючи християнство на Русі, піклувався і про культурне виховання свого народу. Запроваджена князем систематична шкільна освіта пояснює закономірність появи в домонгольську епоху такого видатного твору, як “Слово про закон та благодать” Іларіона, Митрополита Київського, який за своїм достоїнством може бути порівняний лише зі “Словом о полку Ігоровому”.

Від XI ст. до нас дійшла велика кількість давньоруських церковних книг грецького походження, а також слів та повчань [12, с. 272].

Літературний спадок руських середньовічних авторів та діячів книжкової культури має понад дві тисячі найменувань, а кількість знайдених книжкових цінностей того часу все збільшується [13, с. 4].

Хрещення Русі та запровадження християнства мало виключно важливе значення для руської нації, яке обумовлювалось не тільки тим, що християнство усувало хаос звичаїв різних племен, еднаючи їх ланцюгом духовної єдності, – Руська Православна Церква найрішучіше сприяла збереженню національної єдності руської землі, а коли Русь стала багатонаціональною державою, сприяла єднанню різних народів, що входили

ли до її складу. Таким чином, поступово у площині християнізованого культурного простору формувалася Свята Русь – нація.

Mores cuique sui fingit fortunam
Доля наша залежить від натури нашої

Необхідно берегти нашу історію та культуру – вони особливі. Для християнського досвіду історія священна, бо в ній діє Божий Промисел, що направляє весь світ і кожну людину до єдиної для всіх мети, спасіння творіння і його єднання з Богом. “Історія – це колективна пам’ять народу. Втрата історичної пам’яті руйнує громадську свідомість, робить життя варварським та не маючим сенсу. Вбити пам’ять народу – значить, вбити й сам народ, перетворити його на раба, – пише професор історичного факультету МГПУ Е.І. Хаванов. Без історії неможливе існування жодного народу. Погляньте, як прагматичні американці чіпляються за кожен клаптик своєї історії... і, до речі заздрають, що нам пощастило мати таку історію” [14, с. 16].

Сьогодні, коли ми переживаємо небачену ніколи раніше в історії нашої країни кризу: коли жахливій ерозії піддався інститут сім’ї, коли люди в значній частині збиті з толку і духовно дезорієнтовані, ми не повинні продовжувати вдавати, що нічого особливого не відбувається і все продовжує йти своєю чергою. Криза нашого суспільства має не скільки економічний, скільки культурний і духовний характер. Серед теперішнього економічного хаосу, беззаконня засобів масової інформації, аморфності суспільного життя саме культурна проблема набула найгострішого характеру. Тим більше, що неабиякою мірою й інші проблеми часто породжені втратою людьми своєї ідентичності і пов’язаних з нею високих ідеалів. “Розм’якшення” моралі – важливий етап у руйнуванні всього культурного ядра суспільства і знятті психологічних захистів проти маніпуляції. Тому і говорять – устої.

Велику небезпеку в цьому ракурсі становлять сучасні тенденції глобалізму. Створена у другій половині ХХ століття відповідна ідеологія на основі ліберальних цінностей насаджує у свідомості молодих людей духовний індивідуалізм та відносність етичних норм. З тих, хто повинні зростати патріотами своєї країни, трудівниками і захисниками своєї Батьківщини, вона робить “громадян світу”, які втрачають зв’язок із вітчизняною культурою і державністю. Інтереси своєї Батьківщини для них чужі, вони не здатні працювати заради її блага, віддавати свої сили і знання на творення її могутності і забезпечення обороноздатності.

Якщо й далі молодь ростиме поза цінностей Православної культури, то, знаходячись під впливом загальнодоступної інформації, вона легко втратить зв’язок і з рідною культурою, і з Батьківщиною. Культура в контексті історії творилася не однією людиною. Вона є надбанням багатьох людей, духовно з’єднаних між собою. Двоє друзів утворюють у своєму спілкуванні певний культурний рівень і створюють певний культурний зміст. Так відбувається в кожній сім’ї, в кожному суспільстві і у кожного народу. Люди не випадково об’єднуються один з одним, їх вабить один до одного схожість матеріальних і духовних інтересів, з цієї схожості виникає спілкування; тривале спілкування збільшує взаємну подібність і, якщо спілкування має творчий характер, то зростає і взаємний потяг, міцніє зв’язок. Цей зв’язок закріплюється традицією, що передається з покоління в покоління. Так поступово виникає єдина і загальна культура. Саме таким чином виникла та формувалась на основі Православної віри наша культура. Найглибше єднання людей виникає з їх духовної однорідності, з початкового душевно-духовного устрою, зі схожої любові до єдиного загального, з єдиної долі, яка пов’язує людей в житті і смерті, з однакового споглядання, з єдиної мови, з однорідної віри і з суспільної молитви. Саме таке національне єднання людей. Національне відчуття не тільки не суперечить християнству, але одержує від нього своє вище значення і підставу; бо воно створює єднання людей в душі й любові і прикріплює серця до

вищого на землі – до дарів Святого Духу, дарованих кожному народу і по-своєму втілюваних кожним з них в історії і в культурній творчості. От чому християнська культура здійснюється на землі саме як культура національна [15, с. 54], ця мета нескінченно перевершує найвідчайдушніші мріяння світської культури і є для неї абсолютним мірилом і орієнтиром [16, с. 6].

Список літератури: 1. *Знаменский П.В.* История Русской Церкви. – М.: Крутицкое Патриаршье Подворье, 1996. 2. *Афанасьев А.Н.* Древо жизни. – М., 1983. 3. *Рыбаков Б.А.* Язычество Древней Руси. – М., 1988. 4. *Михайлов Г.* Нравственный образ истории. – СПб.: Издательский дом “Русская симфония”, 2006. 5. *Карташев А.В.* Очерки по истории Русской Церкви. – Париж, 1959. 6. *Флоровский Г.* (прот.) Пути Русского Богословия. – Изд. 3-е. – Париж: YMCA-PRESS, 1983. 7. *Шмеман А.* (прот.) Исторический Путь Православия. – М.: Паломник, 2007. 8. *Ключевский В.О.* Соч.: В 9 т. – Т. 1. Курс русской истории. – Ч. 1. – М.: Мысль, 1987. 9. Столкновение цивилизаций / *С. Хантингтон*; Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО “Издательство АСТ”, 2003. – (Philosophy). 10. *Дымина С.* (прот.) // Церковь и Государство в Киевской Руси. – 1990. – № 6. 11. *Царевский А.А.* Значение Православия в жизни и исторической судьбе России. – Казань, 1898. 12. *Тихомиров М.Н.* Древняя Русь. – М., 1975. 13. *Буланин Д.М.* Из опыта работы над Словарем книжников и книжности Древней Руси. Труды отдела древнерусской литературы. – Л., 1985. – Т. XXXIX. 14. Уроки гражданской истории. – М.: МГПУ, 2002. 15. *Ильин И.* Основы Христианской Культуры. – СПб., 2004. 16. *Медушевский В.В.* Основы духовно-нравственного воспитания и образования в школе: концепция. – М., 2001.

С. Скубченко

КРЕЩЕНИЕ РУСИ – ИСТОЧНИК УКРАИНЫ КАК НАЦИИ

Проанализированы политические, экономические, духовно-культурные и нравственные предпосылки крещения Руси князем Владимиром. Показана роль этого события в формировании и консолидации украинской нации и государственности. На фоне современных реалий отмечается значение православной культуры и морали для патриотического воспитания молодежи.

S. Skubchenko

CHRISTENING OF RUSSIA – SOURCE OF UKRAINE AS NATIONS

Pre-conditions of christening of Russia the prince Vladimir political, economic, spiritual-cultural and moral are analyzed. The role of this event in forming and consolidation of Ukrainian nation and state system is shown. On a background modern realities the value of orthodox culture and moral for patriotic education of young people is brought over.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2009